

Висновки та перспективи подальших розвідок. На сьогодні, як виявилось, проблема подолання мовленнєвих порушень у дітей та вибір оптимальних шляхів корекції є актуальною та набуває великого значення в умовах безперервного удосконалення змісту корекційного навчання у системі дошкільної освіти. У спеціальній педагогіці, зокрема у логопедії, досягнуто значних зрушень на шляху до створення корекційних програм, методик, навчально-методичних, практичних посібників та впровадження їх у практику для забезпечення ефективності та результативності навчально-виховного процесу в дошкільних групах компенсуючого типу.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у аналізі практичних підходів та шляхів подолання фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Г. А. Логопедическая ритмика: учебное пособие / Г. А. Волкова. – М. : Просвещение, 2005. – 191 с.
2. Зеэман М. Расстройства речи в детском возрасте / М. Зеэман. – М. : Медгиз, 2002. – 377 с.
3. Логопедия: учебник для студ. дефектологических фак-тов вузов. / Под ред. Л. С. Волковой, Н. С. Шаховской. – М. : ВЛАДОС, 2008. – 680 с.
4. Мамерчук А. С. Дидактичний матеріал для виправлення мовленнєвих недоліків: навчальний посібник для вчителів-логопедів, вчителів і вихователів шкіл та дитсадків / А. С. Мамерчук. – К. : Райдуга, 2005. – 403 с.
5. Правдина О. В. Логопедия: учебное пособие / О. В. Правдина. – М. : Просвещение, 2013. – 272 с.
6. Филичева Т. Б. Основы логопедии: учебное пособие / Т. Б. Филичева. – М. : Просвещение, 2009. – 223 с.
7. Фомичева М. Ф. Воспитание у детей правильного произношения: Практикум по логопедии / М. Ф. Фомичева. – М. : Просвещение, 2009. – 238 с.
8. Хватцева М. Е. Логопедическая работа с детьми дошкольного возраста: пособие для студентов / М. Е. Хватцева. – М. : Учпедгиз, 2011. – 270 с.
9. Рібцун Ю. В. Корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з ФФНМ / Ю. В. Рібцун. – К. : Педагогічна думка, 2014. – 239 с.

УДК 376.2-056.26.4

О. М. Проскуріна

магістрант спеціальності

Спеціальна освіта

(Логопедія. Спеціальна психологія)

А. І. Кравченко

кандидат педагогічних наук, професор,

Сумський державний педагогічний

університет імені А. С. Макаренка

РІВНІ ЗНМ ТА ЇХ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

В статті висвітлені рівні ЗНМ, їх особливості, а також дається загальна їх характеристика в залежності від рівня порушення мовлення у дітей дошкільного віку.

В статье отображены уровни ЗНР, их особенности, а также дается общая их характеристика в зависимости от нарушения речи у детей дошкольного возраста.

The article deals with different levels of noticeably underdevelopment of oration and their peculiarities. General characteristic in depends on level of speech infringement of kids preschool age is shown.

Ключові слова: недорозвиток, порушення мовлення, активність, недоліки, слово, речення.

Ключевые слова: недоразвитие, нарушение речи, активность, недостатки, слово, предложение.

Keywords: underdevelopment, speech infringement, activity, drawback, word, sentence.

Постановка проблеми. Проблеми мовлення у дітей дошкільного віку в наш час є досить поширеними. Вони залежать від багатьох факторів. Наше завдання полягає у виявленні причин виникнення ЗНМ у дітей дошкільного віку та у допомозі дитині у вирішенні даної проблеми. Як свідчать проведені дослідження, порушення мовлення у дітей із ЗНМ зумовлені несформованістю або розладом на ранніх етапах онтогенезу власне мовленнєвих, психологічних і нейрофізіологічних механізмів при первинно збереженому слухові й інтелекті.

Всебічний аналіз мовленнєвих порушень у дітей із ЗНМ представлений в працях Л. С. Волкової, Р. Є. Левіної, Т. Б. Філічевої, Г. В. Чиркіної та ін.

Вивчення структури різних форм недорозвинення мовлення дозволило підійти до науково обгрунтованої індивідуалізації спеціального впливу в логопедичних закладах різного типу, в залежності від стану компонентів мовленнєвої системи та ступеня вираженості дефекту (Р. А. Белова-Давид, О. М. Вінарська, Б. М. Гріншпун, Г. М. Жаренкова, Г. О. Каше, Р. Є. Левіна, О. М. Мастюкова, Н. А. Нікашіна, Л. Ф. Спірова, Є. Ф. Соботович, Т. Б. Філічева, С. М. Шаховська та ін.

Мета статті – на основі аналізу науково-педагогічної літератури висвітлити рівні ЗНМ та їх загальну характеристику.

Виклад основного матеріалу. Дослідницею Р. Левіною та співробітниками її лабораторії логопедії була розроблена класифікація проявів ЗНМ: від повної відсутності мовних засобів спілкування до розгорнутих форм зв'язного мовлення з елементами фонетико-фонематичного та лексико-граматичного недорозвинення.

Виділяють чотири рівні мовленнєвого недорозвитку при ЗНМ, що відображають типовий стан компонентів мовлення, кожен рівень характеризується певним співвідношенням первинного дефекту і вторинних проявів, що затримують формування мовленнєвих і немовленнєвих компонентів в цілому.

Перехід з одного рівня на інший визначається появою нових мовленнєвих можливостей, підвищенням мовленнєвої активності, зміною мотиваційної основи мовлення та її наочно-сміслового змісту, мобілізацією компенсаторних функцій. Індивідуальний темп просування дитини визначається тяжкістю первинного дефекту і його формою [1, с. 32-35].

У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне розглянути загальну характеристику рівнів ЗНМ у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Перший рівень недорозвитку мовлення характеризується повною або майже повною відсутністю словесних засобів спілкування у віці, коли у дітей, що розвиваються нормально, мовлення в основному сформоване. Діти 4-5 років, а іноді й старші, мають дуже обмежений активний словник, який складається зі

звукосполучень та звукових комплексів, що не зрозумілі оточуючим.

Звукові комплекси часто супроводжуються відповідними жестами, що дає можливість зрозуміти дитину. За своїм звучанням лепетне мовлення складається як з подібних до слів елементів (наприклад, «тіта» – киця, «сиса» – лисиця), так і з зовсім несхожих на правильне слово звукосполучень (наприклад, «гадуд» – горщик, «кі» – горбчик, «бю» – верблюд).

Діти можуть користуватись окремими загальноживаними словами, але, як правило, ці слова мають спотворену складову структуру і звукове оформлення. Одним і тим самим за звучанням словом діти позначають різні предмети. Назви дій замінюються назвами предметів; назви предметів можуть замінюватись назвами дій. Діти не користуються морфологічними елементами для вираження граматичних значень. Домінують «кореневі» слова, в яких відсутні флексії, майже повністю відсутнє розуміння значень граматичних змін слів за однією, множиною, родовою приналежністю тощо [2, с. 3-11].

Діти з I-м рівнем ЗНМ практично не володіють фразою. Іноді спостерігається використання лепетних речень. Пасивний словник дітей значно ширший за активний. Саме цьому складається хибне враження, що діти все розуміють, але самі нічого не можуть сказати. Треба зазначити, що діти розуміють звернене до них мовлення лише в контексті ситуації. Вони не розуміють значень багатьох слів, значень граматичних змін слів.

В імпресивному мовленні дітей суттєву роль відіграє лексичне значення слів, граматичні форми не враховуються. Звукова сторона мовлення у дітей не сформована. Неможливо визначити точно стан звуковимовляння. Вимовляння окремих звуків часто не має постійної артикуляції. У дітей не сформована здібність до сприймання і відтворення складової структури слова. В активному мовленні переважають одно і двоскладові утворення. Діти не можуть оволодіти звуковим аналізом слів. Саме по собі завдання по виділенню звуків із слів незрозуміле дітям. Тому намагання навчити грамоті без відповідної

мовленнєвої підготовки виявляються марними [2, с. 3-11].

Другий рівень загального недорозви-нення мовлення характеризується більш високою мовленнєвою активністю дітей. У дітей з'являється фразове мовлення. Але воно вельми спотворене в фоне-тичному і граматичному відношенні. Діти можуть більш менш розгорнуто розповісти про знайомі події, про себе, сім'ю, відповідати на запитання, скла-дати примітивну розповідь за малюнком.

На II-му рівні ЗНМ словниковий запас ще дуже відстає від вікової норми. У словнику переважають іменники, пізніше з'являються дієслова. Кількість прикмет-ників вкрай обмежена (для порівняння: у дітей із нормальним мовленнєвим розвитком в словнику у віці 2,5–3 років налічується приблизно 40 прикмет-ників), а загальна кількість слів становить до 1000-1200 слів.

Діти не знають слів, що позначають найменування різних частин тіла (тулуб, лікоть, коліно, плече та ін.); назви тварин та їх дитинчат; назви різних професій; назви кольорів, форми, розміру; замі-нюють слова іншими, близькими за значенням. (Наприклад: мама шиє шапку, замість плете; вода – замість фонтан); навички словотворення у дітей відсутні [2, с. 3-11].

Граматична сторона експресивного мовлення значно порушена. Спостері-гаються грубі помилки в використанні ряду граматичних конструкцій: непра-вильне використання відмінкових форм (їде машину); помилки у використанні іменників чоловічого і жіночого роду (ді тої – 2 столи); відсутність узгодження прикметників і числівників з іменниками (пат матина – 5 машин; синь ліве – синій олівець; синь відо – сине відро). Спроби дітей змінювати іменники та прикмет-ники за родами, числами, відмінками, а дієслова за часом, в більшості виявляються невдалими.

У дітей виникають труднощі в процесі використання прийменників: приймен-ники пропускаються (книга лизит той – книга лежить на столі; їхати гора – їхати з гори), замінюються (глиб ляте на девелі – гриб росте під деревом; розповідати на кота – розповідати про кота). Сполуч-ники і частки використовуються в

мовленні дуже рідко.

Фонетична сторона мовлення має характерні особливості. Порушене ви-мовляння приголосних: шиплячих, сонорів, свистячих, дзвінких та глухих, твердих та м'яких. Кількість порушених звуків сягає 16-20 і більше. Голосні звуки артикуються нечітко. Страждає звуко-наповнюваність слів, спостерігаються пропуски приголосних на злитті; додавання зайвих голосних. Спеціальні дослідження виявляють у дітей недостатність фонематичного сприйман-ня, несформованість фонематичних уяв-лень. Діти не підготовлені до оволодіння звуковим аналізом і синтезом слів.

Діагностичним показником мовлення дітей з II-м рівнем ЗНМ є порушення складової структури. При відтворенні слів різної складової будови спосте-рігаються грубі порушення: елізії – скорочення кількості складів; персевера-ція – перестановка складів; персевера-ції звуків у словах; додавання складів; контамінації – об'єднання складових систем двох слів; антиципації – уподібнення складів [4].

Характер помилок складової будови зумовлений низьким рівнем фонема-тичних (сенсорних) та артикуляційних (моторних) можливостей дитини. Помил-ки, що проявляються в перестановці, додаванні, уподібненні складів свідчать про несформованість фонематичного сприймання. Перевага помилок типу скорочення кількості складів, скоро-чення звуків на злитті приголосних вказує на порушення в артикуляторній сфері.

Третій рівень загального недорозви-нення мовлення характеризується наяв-ністю розгорнутого фразового мовлення зі значним лексико-граматичним і фонетико-фонематичним недорозви-ненням. Звукова сторона мовлення більш сформована, але ще спостерігаються такі типові помилки: недиференційована вимова свистячих, шиплячих звуків, афrikатів і сонорів. Треба зазначити, що один звук може замінювати одночасно 2 і більше звуків даної або близької фонематичної групи. Наприклад: звуком [с'] (який може ще не мати чіткої вимови) замінюються звуки [с, ш, ж, ц, щ, ч]; заміна звуків більш простими за

артикуляцією; нестійке використання звуку, коли в різних словах він вимовляється по-різному; змішування звуків, коли ізольовано дитина вимовляє звуки правильно, а в словах і реченнях припускається взаємозаміни; спотворення артикуляції деяких звуків (міжзубна вимова свистячих, велярний або увулярний ротацізм тощо); оглушення звуків; відсутність пом'якшення [8].

Характерним для дітей є порушення складової структури слова. Діти здатні повторити 3-4 складові слова, але в самостійному мовленні припускаються типових помилок: скорочують кількість складів; переставляють склади; уподобнюють склади; додають зайві звуки і склади; скорочують звуки на злитті приголосних в словах.

Фонематичне недорозвинення у дітей, що мають ЗНМ III-го рівня проявляється, в основному, в несформованості процесів диференціації звуків, що відрізняються тонкими акустико-артикуляційними ознаками, але іноді діти не розрізняють і більш контрастні звуки. Фонематичне недорозвинення затримує та ускладнює оволодіння звуковим аналізом і синтезом [9, с. 65-75].

Аналіз словникового запасу дітей дозволяє виявити своєрідний характер лексичних помилок. Діти не можуть самостійно назвати слова, що є наявними в пасивному словнику. Діти неправильно використовують слова в мовленнєвому контексті. Спостерігаються різноманітні заміни слів у власному мовленні: неправильно називають предмети, що подібні за зовнішніми ознаками; замінюють назви предметів, що подібні за призначенням; замінюють назви предметів на інші, що ситуативно пов'язані з ними; частину предмету замінюють його назвою; замінюють слова, що позначають родові поняття, словами, що позначають видові поняття і навпаки; замість одного слова використовують словосполучення або речення; назви дій замінюють словами, близькими за ситуацією і зовнішніми ознаками; не розуміють, плутають, не можуть назвати деякі дії (підстрибувати, латати, зазирати та ін.) [7, с. 17-19].

У дітей із III-м рівнем ЗНМ спостерігаються стійкі відхилення в

засвоєнні і застосуванні граматичних засобів мовлення. Імпресивний аграматизм проявляється в недостатньому розумінні морфологічної структури слова. Зазначаються труднощі в розумінні складних логіко-граматичних конструкцій, що виражають причинно-наслідкові та часово-просторові відношення. В експресивному мовленні діти часто припускаються помилок в процесі граматичних змін слів і їх сполучень у реченні. Характерним є помилки при словозміні, узгодженні прикметників, числівників з іменниками в роді, відмінку, числі, помилки при використанні простих і складних прийменників. Дітям притаманні стійкі помилки у словотворенні.

Діти не володіють морфологічним складом слова. Спостерігаються ускладнення в утворенні іменників за допомогою суфіксів; використання префіксальних дієслів; утворенні прикметників від іменників. Діти не завжди можуть підібрати однокореневі слова, часто не розуміють завдання [6, с. 34-40].

Недоліки в використанні лексики, граматики, звуковимови яскраво проявляються в різних формах монологічного мовлення: переказі, складанні оповідання за малюнком або серією малюнків, із власного досвіду, розповіді-описах. Діти розуміють логічну послідовність, але лише перераховують дії при складанні оповідань за серією малюнків. При переказі пропускають окремі ланки, «гублять» дійових осіб, іноді змінюють логічну послідовність подій. Розповідь-опис мало доступна дітям, перераховуються окремі предмети та їх частини. Діти, як правило, не супроводжують розповіддю ігрові ситуації. Частина дітей може лише відповідати на запитання.

Багаторічне вивчення Т.Філічевою мовлення 6-7-річних дітей дозволило встановити, ще одну категорію дітей, яка виявляється за межами вище описаних рівнів і може бути визначена як IV-й рівень мовленнєвого недорозвитку – нерізко виражене недорозвинення мовлення [3].

У дітей з IV-м рівнем недорозвинення мовлення виявляються незначні порушення всіх його компонентів. У таких дітей немає виражених порушень звуко-

вимови, має місце лише недостатня диференціація звуків. Характерною своєю рисою є те, що, розуміючи значення слова, дитина не отримує в пам'яті його фонематичний образ і, як наслідок, спостерігається спотворення в різних варіантах: персеверації, перестановка звуків і складів, парафазії, опускання складів, додавання звуків і складів.

М'ява артикуляція та нечітка дикція залишають враження загальної замазаності мовлення. Творення слів за допомогою суфіксів також викликає значні утруднення. Стійкими залишаються помилки при вживанні: іменників зі зменшено-пестливими суфіксами, іменників із суфіксами одиницності, іменників, що характеризують емоційно-вольовий і фізичний стан об'єктів, присвійних прикметників. Це дозволило виділити дітей з більш легкою формою ЗНМ в самостійну групу – четвертий рівень мовного недорозвитку [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, спираючись на дослідження Р. Левіної та Т. Філічевої, ми охарактеризували I-II-III-IV-й рівні ЗНМ у дітей дошкільного віку та з'ясували специфічні особливості кожного рівня та їх компонентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лопатин Л. В. Комплексный подход в диагностике и коррекции общего недоразвития речи у детей / Л. В. Лопатин – М. : Просвещение, 1979. – 232 с.
2. Ляпидевский С. С. О классификации речевых расстройств / С. С. Ляпидевский, Б. М. Гриншпун // Расстройства речи у детей и подростков. – М. : Просвещение, 1969. – 112.
3. Смирных С. П. Нарушения речи. Причины и ранняя коррекция / С. П. Смирных – М. : Просвещение, 1990. – 174 с.
4. Трофименко Л. Новый зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів / Л. Трофименко // Дефектологія. – 2007. – № 3. – С. 34-40.
5. Туманова Т. В. О словообразовательной компетенции детей с общим недоразвитием речи / Т. В. Туманова // Логопед в детском саду. – 2006. – № 5. – С. 17-19.
6. Черкасова Е. Воспитание речевого слуха у детей с общим недоразвитием речи / Е. Черкасова // Дошкольное воспитание. – 2006. – № 11. – С. 65-75.

УДК 376.1-056.264-053.4:81'233:796.012.1

С. М. Решетнік

вчитель-логопед,

ДНЗ № 29 «Росинка», м. Суми

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглядається питання активного пошуку шляхів вдосконалення й оптимізації процесу навчання, корекції та розвитку дітей з порушеннями мовлення через застосування інноваційних технологій.

В этой статье рассматриваются вопросы активного поиска путей усовершенствования и оптимизации процесса обучения, коррекции и развития детей с нарушениями речи через применение инновационных технологий.

The article presents the issue of intensive search of ways to improve and optimize process of learning, correcting and developing children with speech disorders using innovative technologies.

Ключові слова: інноваційні технології, порушення мовленнєвого розвитку у дітей, корекційно-логопедична робота.

Ключевые слова: инновационные технологии, нарушения речевого развития детей, коррекционно-логопедическая работа.

Keywords: innovative technologies, children speech disorders, corrective speech therapy work.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності корекційної логопедичної роботи з усунення порушень мовлення у дітей дошкільного віку в наш час є актуальною проблемою логопедії. Особливо важливою є проблема визначення точного діагнозу, оскільки у дітей означеної групи спостерігається комплексність та неоднозначність супутніх патологічних проявів. Все це насамперед утруднює складання розгорнутої індивідуально-корекційної програми розвитку дітей даної категорії. За статистикою таких дітей з кожним роком стає більше, що визначає необхідність пошуку більш ефективних шляхів спеціального виховання та навчання. Інноваційні методи набувають все більшого